

Jacqueline Fontyn (1930)

Tussen 2004 en 2018 interviewde Simon De Rijcke voor het tijdschrift Ambrozijn enkele tientallen componisten uit Vlaanderen. Hij sprak met hen over hun opleiding en carrière, hun drijfveren en bekommernissen, hun oeuvre en esthetiek. De reeks omspannt bijna drie generaties: de jongste geïnterviewde in het rijtje was Luc Brewaeys (1959-2015), de oudste August Verbesselt (1919-2012).

De interviews bieden een kleurrijk perspectief op een bewogen (muziek)historische periode, van de late jaren 1930 over de oorlogsjaren heen tot het prille begin van dit millennium. Doorheen die verhalen worden verbanden tussen verschillende generaties zichtbaar en krijgt de lezer een uniek en persoonlijk inzicht – een blik van op de eerste rij, zeg maar – in de gebeurtenissen, concerten, lessen, vriendschappen en toevalligheden, die mee bepalend geweest zijn voor de nieuwe muziek in ons land.

Als primaire informatiebron zijn deze interviews relatief moeilijk te vinden. Op initiatief van Raoul De Smet en in samenwerking met Kulturele Kring Ambrozijn vzw maakt MATRIX ze daarom beschikbaar via haar website. Waar mogelijk zijn de teksten toegevoegd aan de overeenkomstige componistenfiches. Gebundeld zijn ze terug te vinden via deze link. Musicoloog Yves Knockaert schreef er een inleidend artikel bij.

Onderstaand interview verscheen oorspronkelijk in
Artistiek Tijdschrift Ambrozijn, jg. 24 nr. 2 juli 2006, p. 29-37

www.matrix-new-music.be/publicaties
www.ambrozijn-vzw.be

Jacqueline Fontyn

interview afgenomen ten huize van de componist op 7 juni 2006

Afspraak in Limelette! Waar zei u? Limelette, Brabant wallon, een kleine, rustige gemeente op 23 kilometer van het bruisende Brussel. Als 't ware in de schaduw van Walibi. Heeft iets residentieels, lijkt ook van recente datum, want op het kerkhof vind je niet veel graven van voor de Tweede Wereldoorlog. Die laatste is daar nadrukkelijk aanwezig met een ereperk van verscheidene overleden verzetsstrijders of door de nazi's gedeporteerden. Ook een monument voor de leden van het escadron Brumagne heeft een ereplaats gekregen in de gemeente. Limelette, een aparte locatie. Ook zo de woonst van Jacqueline Fontyn, barones (zo voegen wij er con sordino aan toe, want de componiste wil daaraan niet te veel ruchtbaarheid geven). Stipt om 13 uur bellen we aan. De gastvrouw verwelkomt ons met een bevallige glimlach.

Goede middag, mooi op tijd. Kom binnen en loop maar meteen door naar de living. Of zullen we op het terras gaan zitten?

We besluiten op het terras te gaan zitten om te genieten van een aperitiefje en het prachtige uitzicht over een heuvelend bosrijk landschap. Dan komt er nog zoveel op tafel dat het een prima lunch wordt. Ik word zowaar 'in de watten gelegd'.

Mevrouw Fontyn u bent op 27 december 1930 in Antwerpen geboren. Ik wil dit even beklemtonen omdat er in het hoofd van heel wat mensen in Vlaanderen twijfel heerst over uw herkomst. Vertelt u eens wie uw ouders waren.

Mijn vader René is geboren in hartje Antwerpen. Naar het schijnt was hij op driejarige leeftijd verloren gelopen en had aan de persoon die hem terug thuis afleverde gezegd: "Ik ben René Tontyn en woon in de Körte Gastesstot."

In de Korte Gasthuisstraat nog wel!

Ja, en mijn grootvader was een Antwerpse schoenmaker. Later zijn ze naar Berchem gaan wonen.

Uw moeder was ook een Antwerpse?

Nee, mijn moeder was van Amsterdam.

Een Hollandse! En hoe kwam die in Antwerpen terecht? Weet u misschien hoe uw ouders elkaar hebben leren kennen?

Dat is eigenlijk een mooi verhaal, al waren de oorspronkelijke omstandigheden niet zo mooi. Toen de oorlog '14-'18 uitbrak, is mijn vader in de richting van de kust vertrokken om langs het strand over de grens te geraken, want hij had geen zin om zich te laten doden. Gelukkig maar, want anders was ik er misschien niet geweest. Hij is dan in Amsterdam terechtgekomen, heeft daar een job gevonden en ik geloof dat hij met moeder heeft kennis gemaakt op de schaatsbaan.

En het gezin? Was u enig kind?

Ik heb twee zussen gehad: de ene was tien jaar ouder en de tweede vijf jaar. Maar de laatste is al in 1941 plots gestorven, op school, een hartstilstand.

Ach, zo jong!

Ja, dat was vreselijk.

Werd er in het gezin gemusiceerd?

Mijn moeder speelde, als amateur, piano. En ze zong ook. Naar het schijnt wilde ik altijd opnieuw Mozarts sonate in F horen. Ik kon die

zelf aanduiden in het boek omdat er tegenover de eerste bladzijde van de muziek een wit blad was. Ze hebben me ook verteld dat ik reeds als driejarige op de piano liedjes probeerde na te spelen. Pas na mijn vijfde verjaardag kreeg ik dagelijks pianoles aan huis van de uitstekende Russische pedagoog Ignace Bolotine.

En waar ging u naar school?

Wel, waarschijnlijk om mij niet te veel te belasten, hebben mijn ouders mij van mijn zesde tot mijn achtste ook privéles laten geven. Daarna ben ik meteen in het vierde leerjaar mogen beginnen bij de 'Dames de l'Instruction Chrétienne'.

Bij 'de Dames' op de Meir?

Ja, bij Madame Marie-Chantal.

Hoelang hebt u pianoles gekregen van Ignace Bolotine?

Tot in 1942. Daarna leefde mijnheer Bolotine ondergedoken, want hij was een jood. Maar toen de razzia's te frequent werden en hij de familie bij wie hij inwoonde niet in gevaar wilde brengen, is hij naar zijn eigen woning teruggekeerd en daar is hij dan verraden. Op het moment dat de nazi's bij hem binnenvielen, heeft de man zelfmoord gepleegd.

Hoe hebt u die oorlogsjaren ervaren? Was het gevaarlijk? Was er ontspanning voor jonge tieners? Bioscoop, toneel, opera?

Het was niet gevaarlijk voor ons, maar wel vreselijk voor de anderen. En bioscoop, neenee.

Er was geen ontspanning in de zin van tegenwoordig. Wij kwamen niet meer buiten dan nodig was. Ik herinner me wel dat ik met mijn moeder eens naar een Bachconcert ben geweest, maar dat was wel al na de oorlog, denk ik. En opera! Ja, toen ik 18 was heeft mijn papa mij meegenomen naar een voorstelling van *Le jongleur de Notre-Dame* van Jules Massenet, want daar kwam niets van moord of seks in voor.

Volgens de informatie op internet, had u als negenjarige al enkele stukjes gecomponeerd...

Ja, maar ook al op zes. Als negenjarige begon ik de muziek zelf te noteren.

Is daar nog iets van bewaard?

Ja, dat ligt ergens in een lade.

En denkt u er nog iets mee te doen?

Zodra ik wat meer tijd heb, zal ik ze kopiëren en dan de originelen opsturen naar de Library of Congress in Washington. Daar zijn trouwens al mijn manuscripten sinds 4 mei van dit jaar opgenomen in het bestand.

Ach zo? Weet u dat we met MATRIX in Leuven nu ook in Vlaanderen een centrum hebben dat muziek van na 1950 verzamelt?

Toen ik daar was, lieten ze me verstaan dat ik niet in aanmerking kwam omdat ik geen Vlaams componist zou zijn... In Washington ben ik dan toch in beter gezelschap met iemand als Wolfgang Amadeus. Niet?

Ik las dat u als veertienjarige besloot om componiste te worden. Hoe kwam u ertoe? U had wel al gecomponeerd, maar was er iemand die daarover kon oordelen?

Mijnheer Bolotine heeft me altijd aangemoedigd en daarna ook Marcel Maas, die mij later in contact heeft gebracht met Marcel Quinet. In 1947 zei mijn vader dan dat ik eens naar Lodewijk De Vocht moest gaan met wie hij ooit op de papschool zat. Die stuurde me dan naar Clement D'Hooghe, directeur van de muziekschool in Berchem. Ik ging daar dan les volgen en die was altijd erg enthousiast, liet mijn werkjes zien aan verscheidene lesgevers en hij wou ze zelfs bij de uitgeverij Cnudde laten uitgeven. Maar ik was daar niet tevreden mee. Ik kon niet geloven dat er nooit iets aan te merken viel. Ik vroeg mijn papa dan om naar Brussel te mogen gaan bij Marcel Quinet.

Dat was toch niet voor het einde van de secundaire studies?

Wacht even, mijn moeder is gestorven in maart 1947, ik zat toen in het voorlaatste jaar van de moderne. Ik ging wel alleen 's morgens naar school. 's Namiddags was gereserveerd voor de muziek. Toen ik bij Quinet ging studeren en ook nog pianoles kreeg van Marcel Maas, werd dat te veel. Mijn vader ging dan akkoord om juist voor het laatste jaar mijn schoolstudies stop te zetten.

Bent u ook actief geweest als uitvoerend musicus?

Toen ik klein was wel. Op mijn negende, in maart 1940, heb ik een recital gegeven voor een goed doel. O, dat was een prachtig programma: een prelude en fuga van Bach, bewerkt door Liszt, verder nog een studie van Moszkowski, werk van Mendelssohn en anderen. Toen kwam de oorlog en alles viel stil. Later wist ik dat ik vóór alles wilde componeren.

Hoe vaak ging u les volgen in Brussel?

Eén keer per week.

Al die vakken op één dag?

Natuurlijk niet. Eerst harmonie en daarna contrapunt, enz. Maar ik had wel van mijn leraar verkregen dat de helft van de lestijd aan compositie werd besteed.

Na Quinet ging u in Parijs studeren?

Ik ben heel lang bij Quinet gebleven. Hij had me naar Parijs gestuurd, naar Nadia Boulanger. Die heeft me op een avond ontvangen, mijn partituren gelezen en... ik mocht op woensdagnamiddag naar 'de thé' komen. Er werd dan op haar appartement een grote kring gevormd en 'madame' troonde in het midden. Ik vond dat maar niks. Gelukkig had ik de morgen voor ik naar Nadia moest gaan, Max Deutsch ontmoet. Toen ik terug in Antwerpen was, heb ik aan mijn papa gezegd: "Papa, luister, om een verandering van lucht moet ik les gaan volgen bij Max Deutsch." Hij was het met me eens.

En Messiaen is nooit in aanmerking gekomen?

Die was aan het Conservatoire National Supérieur verbonden; bij Max Deutsch volgde ik privéles.

In 1956 ben ik op een dag naar de klas van Messiaen gegaan en ik werd tot zijn les toegelaten. Ik ben zo ook eens een keer naar de klas van Darius Milhaud geweest. Maar in België was in de herfst van dat jaar de Muziekkapel Koningin Elisabeth opnieuw geopend en, omdat ik ondertussen ook mijn vader reeds verloren had, was het voor mij aangewezen dat ik daar drie jaar in volpension gratis zou gaan studeren. Het was voor mij dé oplossing. Marcel Quinet had me ook de raad gegeven om een diploma te behalen. Ik zou moeten meedingen voor de Prix de Rome. Zo gezegd, zo gedaan. Ik heb

tweemaal meegedaan en in 1959 behaalde ik de eerste Tweede Prijs.

Hebt u in Parijs Karel Goeyvaerts niet ontmoet?

Ik heb Karel voor het eerst ontmoet in Amsterdam op de toenmalige Belgisch-Nederlandse Componistendagen. Van de twintig aanwezigen waren we de enigen die meenden dat men bij het schrijven niet aan de eventuele toehoorders moest denken. Sindsdien zijn we goed bevriend geraakt. Hij is trouwens peter geworden van mijn dochter. Hij was een heel goeie vriend.

Laten we het nu eens hebben over het componeren. Na de dodecafonie bij Max Deutsch te hebben ontdekt, komt u terecht in de Kapel, mijns inziens geen centrum van avant-garde. Hoe bent u dan tot die moderne toonspraak gekomen die u eigen is?

Marcel Quinet gaf me altijd veel vrijheid wat mijn muzikale taal betreft. Ik moet zeggen dat ik toch ook veel te danken heb aan Denijs Dille. Op een dag was die bij ons langsgelkomen in gezelschap van een Hongaarse koorleider en die had mij aangeraden Max Deutsch op te zoeken. Toen mijn vader in januari 1955 was overleden, ik was pas 24 jaar geworden, ben ik vaak bij Denijs op bezoek gegaan. In zijn kamer zat ik naast die enorme luidsprekers met een grote partituur voor mijn neus: "Allez, luister, hoor je dat, die harmonieken van de contrabassen... en nu dit..." Ik heb daar enorm veel geleerd, vooral Bartók en orkestratie. Ik heb in 1956 ook een beurs gekregen om een semester in Wenen te gaan studeren. Ik wilde mijn kennis van de koördirectie wat bijschaven, want ik had in Antwerpen een kamerkoor opgericht...

Ja, 'le Tympan'.

Juist. Ik wilde daar dus koördirectie volgen en bij de ingangsproof merkte ik plots dat ik in een 'Kapellmeisterschule' examen moest afleggen. Ik zat daar als enig meisje in de dirigentenopleiding samen met onder andere Zubin Mehta en Frédéric Devreese. In het begin was het al Mozart wat de klok sloeg en ik begon al te mopperen op 'al die oude dingen'. Maar opeens kwam Swarowsky opdagen met *Le Sacre du Printemps*, allee hups! Grote beroering... Enfin, het was een heel nuttige ervaring. Ik heb trouwens van 1983 tot '85 het Symfonisch Orkest van de Universiteit van Louvain-la-Neuve gedirigeerd.

Prachtig! Maar hoe komt het dat u daarna niet professioneel op dat terrein actief bent geweest?

Paul Valéry heeft ergens geschreven: "un métier par homme suffit".

Ik kom graag terug op mijn vraag hoe u eigenlijk tot uw moderne toonspraak bent gekomen?

Ik heb de lessen van Max Deutsch op mijn eigen manier toegepast. Ik heb nooit strenge seriële muziek geschreven. Maar ik ben wel heel lang met een twaalftoonreeks blijven componeren, harmonisch en melodisch. Een gevolg daarvan is nog dat ik heel moeilijk tegen de regel van het octaaf kan zondigen, tenzij als verdubbeling in de hoogste of de laagste registers. Mijn taal is natuurlijk voortdurend geëvolueerd.

Waar zou u uzelf plaatsen in de stromingen van de 20ste eeuw?

Dat is moeilijk om zelf te beantwoorden, maar ze klasseren me onder modern impressionisme.

Is dat een richting die u misschien onbewust het meest bewondert?

Ik heb daar nooit veel over nagedacht. Ik heb veel muziek geanalyseerd, soms ook om te zien hoe ik het niet moest doen. Altijd met de partituren voor ogen om niet beïnvloed te worden door het gehoor. Er is vanzelfsprekend duidelijke invloed van Bartók in enkele van mijn jeugdwerken te vinden.

U hebt zo te zien vaak opdrachten gekregen om nieuwe werken te schrijven. Zou u minder hebben geschreven zonder die opdrachten?

Dat weet ik niet. Al herinner ik mij dat mijn kinderen, toen ik enkele weken niet geschreven had, me vroegen wanneer ik weer zou gaan componeren. Ik werd merkbaar bijzonder zenuwachtig als ik een tijdje niets had geschreven.

Is het met die opdrachten meegevallen? Ik bedoel: deed u dat graag?

O ja, ik vond dat fantastisch! Het is ten eerste een bewijs van waardering en ten tweede weet je dat het werk zal uitgevoerd worden. Zelfs zonder een financiële vergoeding stimuleerde het me, het gaf inspiratie.

Komen er dan soms geen ongewone combinaties voor?

Dan kan men altijd weigeren. Zoals die opdracht vanuit het Parijse conservatoire: een examenwerk voor gitaar solo. Dat lag me niet. Ik kreeg dan toch nog een opdracht voor de slagwerkklas. Heel tof!

U hebt ook een opdracht gekregen voor een opera, niet?

Ach ja. Ik heb dat aangenomen omdat ik ernaar uitkeek om eens een opera te schrijven. Maar ik heb me wellicht vergist met het libretto. In ieder geval, de encenering was zo complex dat niemand er nog iets van snapte. De regisseur vond het verhaal te eenvoudig. Maar voor jongeren moet het verhaal toch niet te complex zijn, dacht ik. Ik wilde iets met humor. Enfin, het succes is misschien voor later...

Dat brengt me bij de vraag welke uw eerste successen waren als componiste?

Dat was in 1957. Georges Caraël had me gezegd dat ik aan de wedstrijd in Moskou moest deelnemen. Ik heb dan mijn pas geschreven pianotrio opgestuurd en heb een zilveren medaille behaald. Ik werd uitgenodigd in Moskou. Dat was fantastisch! Vijfendertigduizend jonge mensen van over de hele wereld: het was een jeugdfestival.

Daar hebt u dan Russisch geleerd?

Toch niet, ik kende al het een en ander. Ik was namelijk Russisch gaan leren omdat ik Portugees te moeilijk vond. Ik wilde oorspronkelijk een vriendin in Portugal gaan bezoeken. Het Russisch is me achteraf ook veel nuttiger gebleken.

U hebt jarenlang een koor gedirigeerd en toch hebt u maar weinig koormuziek geschreven. Is daar een reden voor?

Ach, we hadden een repertoire van zowat 100 verschillende nummers uit allerlei periodes, van Adam de la Halle tot en met Stravinski. Ik heb toch zeven werken voor of met koor geschreven en er zijn er vijf van overgebleven. Bovendien had Quinet mij steeds herhaald: "Il ne faut pas se dévoiler". Hij bedoelde ermee dat je met de keuze van de tekst te veel je gevoelens of visie prijsgeeft. Dat heeft mij een hele tijd ervan weerhouden om teksten te toonzetten.

Ik heb ook opgemerkt dat u, als volleerde pianiste, ook tamelijk weinig solowerken voor piano hebt geschreven.

Het is me veel aangener voor orkest te schrijven dan voor piano. Voor mij is het alsof je aan een schilder zou zeggen: "Je mag maar wit en zwart gebruiken." Het is toch veel leuker het hele kleurenpalet te kunnen gebruiken.

U was 32 jaar toen u uw carrière begon als docente aan de conservatoria, achtereenvolgens in Antwerpen voor contrapunt en in Brussel voor compositie. U hebt wellicht veel oud-studenten gehad. Wie van hen heeft het, volgens u, gemaakt?

'Gemaakt'? Dat is nogal relatief, nietwaar? Ja, er is Hao-Fu Zhang, die nu professor in Brussel is. Hij kreeg al verscheidene opdrachten, onder andere van Ars Musica. Vele anderen werden directeur van een muziekacademie, zoals wijlen Frans Truys of Gilbert De Greeve, die een trouwe vriend is. Maar als componist? Misschien in het buitenland, maar er is geen contact meer.

Had u het als vrouw niet lastig in een milieu van bijna uitsluitend mannen?

Ja, het was niet altijd gemakkelijk. Zo heb ik meegemaakt dat iemand mij bij een Zwitsers orkest had aanbevolen. Ik had dan een afspraak met de intendant en nadat hij een halfuur lang mijn werk had bekeken, kwam het er voorzichtig uit: "Ik denk toch niet dat de Bestuursraad zal goedkeuren dat wij een werk van een vrouw op het programma zetten." Zelfs nadat ik in 1988 de Honeggerprijs had behaald! Maar ik heb ook veel aanmoediging gekregen. Ook van beroemde collega's die ik bewonderde, zoals in 1960 toen ik mijn werk aan Goffredo Petrassi kon tonen. Toen ik, in 1970, mijn opdracht als docente compositie in Brussel aanvaard had, ben ik speciaal naar Henri Dutilleux gegaan om te horen hoe hij dat vak onderwees. Hij heeft mijn werk geprezen en mij ertoe aangespoord om de opdracht te aanvaarden. Zelfs later nog in Warschau door Witold Lutosławski, die me tweemaal bij hem op het diner uitnodigde. De laatste decennia is het veel beter geworden. In 1999 bijvoorbeeld werd ik door de Association des Musiciens Suisses uitgenodigd. Zij hebben toen elf werken van mij gespeeld.

In het verlengde van die vraag over uw oud-studenten: wat denkt u over de muziek van de jongere generatie?

Heel moeilijk te beantwoorden in zijn geheel. Er zijn zoveel verschillende strekkingen. Ik geef liever mijn indruk over een bepaald werk, omdat we meestal de hele productie van een levende componist niet kennen. Bovendien valt van dezelfde componist misschien niet alles in onze smaak.

Schrijft u met een bepaalde intentie, voor een bepaald publiek?

Dat is het precies. Wat wil dat zeggen 'het publiek'? Dat bent u, dat ben ik, dat is de bakker, de student, de burgemeester, de poetsvrouw, de industrieel. Zij hebben allemaal hun reden om naar een concert van klassieke muziek te komen. Voor mij gaat het om de concertbezoeker (*met nadruk*) die zonder vooroordelen komt luisteren. Die zal misschien geboeid geraken en iets ontdekken dat hij/zij opnieuw wil horen. Ik schrijf eerst en vooral voor de uitvoerders. Zij moeten in eerste instantie plezier hebben in het spelen van mijn muziek. Verder probeer ik mijn waarheid van het moment uit te drukken. En die evolueert steeds.

Een vraag die veel luisteraars zich wellicht stellen: is het moeilijk, componeren?

Ik denk van wel als men enigszins perfectionist is.

U schrapt veel?

Ja, schrappen, maar niet uitvlakken. Het idee dat ik momenteel niet gebruik, zou ik later eventueel wel kunnen gebruiken.'s Anderendaags zie ik soms beter in dat ik dat idee moet ontwikkelen, of verlengen of variëren.

U hebt dus geen vooropgesteld plan?

Toch wel. Vooraleer ik er echt aan begin, heb ik soms maandenlang over de zaak nagedacht, notities genomen van motieven, schetsen gemaakt.

Controleert u dat aan de piano?

Ik werk aan tafel in de loop van de morgen. Elke dag. En dan ga ik 's namiddags aan de piano zitten om na te gaan hoe het klinkt.

**De eindvraag die gewoonlijk aan jonge componisten wordt gesteld:
wat zijn uw toekomstplannen?**

Ik spreek nooit over mijn plannen.'t Is misschien bijgeloof. Bartók was ook zo. Maar ik kan wel iets zeggen over mijn laatste stuk. Een solowerk voor een vijfsnarige viool. Ik noem het een 'violila'. Jenny Spanoghe zal in augustus in Estland de première brengen.

**Mevrouw Fontyn, ik dank u hartelijk voor dit gezellige gesprek en wens
u nog veel inspiratie toe voor nog mooie werken.**

U bent bedankt voor de belangstelling. Nog een goede reis terug en wees voorzichtig!

*Ik heb tweeënhalve uur gereden over 65 kilometer. Het verkeer in
Brabant en Antwerpen op piekuren! Godgeklaagd!*